Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych

EDUKACJA W ZAGRODACH EDUKACYJNYCH

W KONTEKŚCIE DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO I KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”

Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Publikacja opracowana przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

EDUKACJA W ZAGRODACH EDUKACYJNYCH

W KONTEKŚCIE DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO I KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

Kraków 2020

EDUKACJA W ZAGRODACH EDUKACYJNYCH W KONTEKŚCIE DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO I KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

dr Jolanta Sajdera, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Wydanie II

Opracowanie graficzne, skład: Dorota Flaga, Wydawnictwo BioDar

Wydawca
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
ul. Meiselsa 1, 31-063 Kraków

© Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
Kraków 2020

ISBN 978-83-63313-23-4

Publikacja bezpłatna przygotowana w zakresie operacji pn. „VI Ogólnopolski Zlot Zagród Edukacyjnych" w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 – Plan operacyjny na lata 2020-2021.

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich

Odwiedź portal KSOW – www.ksow.pl
Zostań Partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

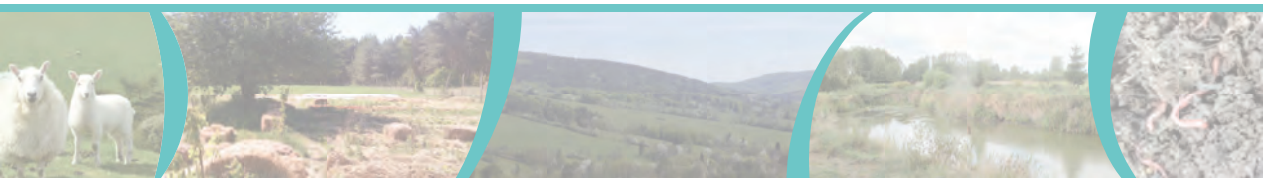

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 5

I. Kierunki działań Zagród edukacyjnych na podstawie dokumentów programowych wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego . . . 6
Wychowanie przedszkolne 8
Szkoła podstawowa 9

II. Możliwości realizacji celów Podstawy programowej w Zagrodach Edukacyjnych 14

III. Założenia stosowania metod aktywizujących w projektowaniu sytuacji edukacyjnych w Zagrodach Edukacyjnych 18

IV. Praktyczne przykłady zastosowania metod aktywizujących w ofercie Zagród Edukacyjnych 27
Pytania problemowe 27
Projekt edukacyjny 32

Zakończenie 42

Bibliografia 43

WPROWADZENIE

Założeniem współczesnej edukacji jest tworzenie warunków do aktywnego udziału rozwijającego się człowieka w procesie uczenia się. Odkrycia psychologii rozwojowej wskazują, że poprzez własną aktywność przekształcamy nie tylko środowisko zewnętrzne, ale rozwijamy i przekształcamy samego siebie. Samodzielne odkrywanie świata jest niezbędne w zdobywaniu wiedzy przez całe życie, ale ważne są warunki, które będą wyzwalać aktywność i skłaniać do działania. Środowisko przyrodnicze ma szczególną wartość oddziaływania na aktywność własną człowieka w każdym wieku. Poprzez kontakt z naturą sposobu zaspokajana jest potrzeba ciekawości świata, doskonalona jest umiejętność uczenia się oraz odkrywania zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji. Jednak można zauważyć, że idea włączania działań w naturze do programów edukacyjnych nie jest realizowana w stopniu wystarczającym przez placówki oświatowe, pomimo argumentów naukowych pokazujących skutki braku kontaktu z naturą (tzw. „syndrom deficytu natury" opisał Richard Louv[1]).

W Polsce stopniowo zwiększa się zainteresowanie środowiskiem przyrodniczym jako miejscem edukacji pozaformalnej dla całej rodziny, inicjatywę podejmują organizacje nie związane z systemem oświaty (np. Pracownia Edukacji Żywej, Lasy Państwowe, Centrum Doradztwa Rolniczego). Szczególnie grupy dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym są dostrzegane jako najważniejsi klienci/uczestnicy zajęć prowadzonych poza terenem placówki oświatowej. Realizowanie projektu CDR *Zagroda edukacyjna*[2] wychodzi naprzeciw założeniom uczenia się przez działanie zawartym w dokumentach programowych edukacji w Polsce. W Zagrodach cele edukacyjne realizowane są poprzez urozmaicanie i wzbogacanie procesu kształcenia poprzez oferty zorientowane na praktyczne działanie, ćwiczenia warsztatowe z różnych przedmiotów, alternatywne miejsca edukacji oraz poznawanie kultury. Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie możliwości realizacji celów edukacyjnych, zalecanych przez obowiązującą od 2017 roku Podstawę Programową Wychowania Przedszkolnego i Kształcenia Ogólnego opracowaną przez Ministerstwo Edukacji Narodowej[3] poprzez wykorzystanie założeń projektu *Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*.

---

1 R. Louv (2016), *Ostatnie dziecko lasu. Jak uchronić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury*.

2 http://www.zagrodaedukacyjna.pl/.

3 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Dz. U. Poz. 356.

I. KIERUNKI DZIAŁAŃ ZAGRÓD EDUKACYJNYCH NA PODSTAWIE DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO I KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

Programy nauczania w systemie edukacji w Polsce przewidują zaznajamianie młodych ludzi z przyrodą w wielu aspektach, jednak bez stwarzania okazji bezpośredniego obcowania ze środowiskiem przyrodniczym realizacja założeń programowych będzie skutkować przekazem wiedzy deklaratywnej („co"), a więc bazującej na znajomości pojęć i definicji bez budowania wiedzy proceduralnej („jak"), którą może dostarczyć kontakt ze zjawiskami przyrodniczymi w ich naturalnym środowisku. Te dwa rodzaje wiedzy są wobec siebie komplementarne, gdyż z jednej strony człowiek potrzebuje posiadać wiarygodne informacje o rzeczywistości, ale są mu także potrzebne umiejętności, związane z ich wykorzystaniem.

Projekt Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych wychodzi naprzeciw potrzebie kontaktu z naturą realizując zajęcia edukacyjne w Zagrodach w całej Polsce. Duża różnorodność tematyczna oferty obejmuje zagadnienia rolnictwa i prac w gospodarstwie, tradycyjnej żywności, rękodzieła artystycznego, ginących zawodów, zwyczajów i obrzędów oraz zagadnień ekologii i edukacji regionalnej.

Porównanie celów edukacji przyrodniczej, które mogą być realizowane zarówno przez nauczycieli, jak i edukatorów Zagród ukazuje ich komplementarność, dlatego warto przywołać treści dokumentów programowych. Propozycje działań edukacyjnych proponowanych w Zagrodach edukacyjnych wpisują się w założenia Podstawy Programowej Wychowania Przedszkolnego i Kształcenia Ogólnego MEN 2017.

Rozkład zagadnień dotyczących kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym na każdym etapie edukacyjnym może być realizowany poza terenem placówki oświatowej. W zalecanych warunkach i sposobach realizacji wskazuje się na konieczność uzupełniania wiedzy, zawartej w pakietach edukacyjnych czy w Internecie o kontakt z naturalnym środowiskiem poza szkołą, szczególnie dotyczącym poznawania dziedzictwa kulturowego regionu oraz prowadzenia hodowli roślin i zwierząt w gospodarstwie rolnym.

Fot. 1. Zagroda edukacyjna Ekocentrum ICPPC

Analiza celów edukacyjnych, zawartych w dokumentach programowych pozwala zauważyć charakterystyczny układ spiralny, w którym treści nauczania są z roku na rok powtarzane i poszerzane w powiazaniu z rozwojem ucznia. Pozwala to na stopniowe narastanie wiedzy, umiejętności i kompetencji, dotyczącej edukacji przyrodniczej co jest zgodne z zasadą stopniowania trudności. Poniżej podajemy przykłady realizowania celów edukacyjnych dla danego etapu kształcenia w odniesieniu do form działań w Zagrodach.

Fot. 2. ZE Agroturystyka Studzienno & Zagroda Rekreacyjna

Wychowanie przedszkolne

Wybrane cele Podstawy programowej:

- „Cel ogólny 10. Tworzenie warunków pozwalających na bezpieczną, samodzielną eksplorację otaczającej dziecko przyrody, stymulujących rozwój wrażliwości i umożliwiających poznanie wartości oraz norm odnoszących się do środowiska przyrodniczego, adekwatnych do etapu rozwoju dziecka.
  - II/10. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka: dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, przejawia w stosunku do nich życzliwość i troskę;
  - II/11. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka: dostrzega emocjonalną wartość otoczenia przyrodniczego jako źródła satysfakcji estetycznej;
  - IV/18. Poznawczy obszar rozwoju dziecka: posługuje się pojęciami dotyczącymi zjawisk przyrodniczych, np. tęcza, deszcz, burza,

opadanie liści z drzew, sezonowa wędrówka ptaków, kwitnienie drzew, zamarzanie wody, dotyczącymi życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym, korzystania z dóbr przyrody, np. grzybów, owoców, ziół;".

Treści programowe realizowane jako formy działań w Zagrodach, np.:

1. Tworzenie warunków pozwalających na bezpieczną, samodzielną eksplorację otaczającej dziecko przyrody.
2. Zwracanie uwagi na estetykę otoczenia przyrodniczego jako źródła pozytywnych emocji poprzez bezpośredni kontakt z naturą w sytuacjach zabawowych.
3. Poznawanie rzeczywistych warunków życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym, doświadczanie racjonalnego korzystania z dóbr przyrody.
4. Bezpośrednia obserwacja podstawowych urządzeń i przedmiotów wykorzystywanych w rolnictwie, proste doświadczenia przyrodnicze.

Pobyt w Zagrodzie edukacyjnej umożliwia przedszkolakom zrozumienie specyficznych warunków, potrzebnych do rozwoju roślin i zwierząt oraz konieczności pomocy i sposobach ich ochrony przez człowieka w kolejnych porach roku. Budowaniu dziecięcej wiedzy o świecie przyrodniczym towarzyszy poznawanie bliskiego otoczenia społecznego, a także kształtowanie podstaw wiedzy technicznej podczas doświadczeń przyrodniczych oraz poznawania podstawowych urządzeń, wykorzystywanych w rolnictwie.

Szkoła podstawowa

I etap edukacyjny klasy I–III – edukacja wczesnoszkolna

Cele Podstawy programowej, np.:

» „Cele ogólne 7/g. organizacja zajęć wspierających dostrzeganie środowiska przyrodniczego i jego eksplorację, możliwość poznania wartości i wzajemnych powiązań składników środowiska przyrodniczego, poznanie wartości i norm, których źródłem jest zdrowy ekosystem, oraz zachowań wynikających z tych wartości, a także odkrycia przez dziecko siebie jako istotnego integralnego podmiotu tego środowiska,

- II/7. W zakresie emocjonalnego obszaru rozwoju uczeń osiąga umiejętność rozumienia odczuć zwierząt, wyrażania tych stanów za pomocą wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz różnorodnych artystycznych form wyrazu;
- IV/8. W zakresie poznawczego obszaru rozwoju uczeń osiąga: umiejętność obserwacji faktów, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych, wykonywania eksperymentów i doświadczeń, a także umiejętność formułowania wniosków i spostrzeżeń;
- IV/9. W zakresie poznawczego obszaru rozwoju uczeń osiąga: umiejętność rozumienia zależności pomiędzy składnikami środowiska przyrodniczego;
- IV/10. W zakresie poznawczego obszaru rozwoju uczeń osiąga: umiejętność rozumienia legend, faktów historycznych, tradycji, elementów kultury materialnej i duchowej oraz pojęć i symboli z nimi związanych, takich jak: rodzina, dom, naród, ojczyzna, kraj";

Treści programowe realizowane jako formy działań w Zagrodach, np.:

1. Bezpośrednia obserwacja zjawisk przyrodniczych związanych z codziennym życiem roślin i zwierząt w środowisku wiejskim.
2. Poszerzanie zasobu słownictwa związanego ze środowiskiem przyrodniczym (opisy świata przyrody).
3. Udział w pracach gospodarskich Zagrody, doświadczanie zależności między wysiłkiem człowieka a efektem w postaci produktu rolniczego.
4. Dostrzeganie konieczności chronienia przyrody nie tylko w parkach narodowych, ale także w najbliższym otoczeniu – miejscowości, regionie (pomniki przyrody).

Podczas wizyty w Zagrodzie edukacyjnej uczniowie dowiadują się jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku, a w związku z tym rozumieją niebezpieczeństwo jakie może stworzyć człowiek dla przyrody, co sprzyja budzeniu się postawy ekologicznej. Podczas pobytu w Zagrodzie edukacyjnej uczniowie mogą poszerzać dotychczasowy zasób wiedzy, umiejętności i kompetencji o takie zagadnienia, jak wskazywanie przyczyn zjawisk przyrodniczych, zależnych od pór roku oraz poznawanie charakterystycznych elementów typowych krajobrazów Polski. Uczniowie mogą mieć zaplanowane w Zagrodzie proste obserwacje, doświadczenia i eksperymenty dotyczące obiektów i zjawisk przyrodniczych i tworzyć notatki z obserwacji, a następnie prezentować je na forum klasy.

II etap edukacyjny klasy IV–VIII

Przedmiot Przyroda

Cel ogólny Podstawy programowej:

» „Nadrzędnym celem przedmiotu przyroda w klasie IV jest przybliżenie uczniowi najbliższego otoczenia, stworzenie możliwości poznania składników krajobrazu i zależności zachodzących w przyrodzie.
- II/7. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce. Dostrzeganie zależności występujących między poszczególnymi składnikami środowiska przyrodniczego, jak również między składnikami środowiska a działalnością człowieka.
- III/1. Kształtowanie postaw – wychowanie. Uważne obserwowanie zjawisk przyrodniczych, dokładne i skrupulatne przeprowadzenie doświadczeń, posługiwanie się instrukcją przy wykonywaniu pomiarów i doświadczeń, sporządzanie notatek i opracowywanie wyników.
- III/2. Kształtowanie postaw – wychowanie. Dostrzeganie wielostronnej wartości przyrody w integralnym rozwoju człowieka
- III/7. Kształtowanie postaw – wychowanie. Przyjmowanie postaw współodpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego przez:
  1) właściwe zachowania w środowisku przyrodniczym;
  2) współodpowiedzialność za stan najbliższej okolicy;
  3) działania na rzecz środowiska lokalnego;
  4) wrażliwość na piękno natury, a także ładu i estetyki zagospodarowania najbliższej okolicy;
  5) świadome działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego i ochrony przyrody”.

Przedmiot Geografia

Cel ogólny Podstawy programowej:

» „Pomaga mu stworzyć całościowy obraz świata i kraju ojczystego, łączyć refleksję nad pięknem i harmonią świata przyrody z racjonalnością naukowego poznania, rozwijać umiejętności rozumienia funkcjonowania środowiska geograficznego i oceny działalności w nim człowieka, kształtować pozytywny obraz Polski i więzi zarówno z małą, jak i dużą ojczyzną.

- I/7. Wiedza geograficzna. Określanie prawidłowości w zakresie przestrzennego zróżnicowania warunków środowiska przyrodniczego oraz życia i różnych form działalności człowieka.
- II/10. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym.
- III/3. Kształtowanie postaw. Przyjmowanie postawy szacunku do środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozumienie potrzeby racjonalnego w nim gospodarowania.
- III/5. Kształtowanie postaw. Kształtowanie poczucia dumy z piękna ojczystej przyrody i dorobku narodu (różnych obiektów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego własnego regionu i Polski, krajobrazów Polski, walorów przyrodniczych, kulturowych, turystycznych oraz sukcesów polskich przedsiębiorstw na arenie międzynarodowej).
- X. Społeczeństwo i gospodarka Polski na tle Europy. dziedzictwo przyrodnicze Polski, atrakcyjność turystyczna Polski
  10) opisuje warunki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze rozwoju rolnictwa w Polsce;
  11) przedstawia przestrzenne zróżnicowanie głównych upraw i chowu zwierząt w Polsce oraz ich znaczenie gospodarcze.
- XII. Własny region: źródła informacji o regionie; dominujące cechy środowiska przyrodniczego, struktury demograficznej oraz gospodarki; walory turystyczne;
  6) projektuje trasę wycieczki krajoznawczej po własnym regionie na podstawie wyszukanych źródeł informacji oraz w miarę możliwości przeprowadza ją w terenie;
- XIII. „Mała ojczyzna": obszar, środowisko geograficzne, atrakcyjność, tożsamość.
  2) rozpoznaje w terenie główne obiekty charakterystyczne i decydujące o atrakcyjności „małej ojczyzny";
  3) przedstawia w dowolnej formie (np. prezentacji multimedialnej, plakatu, filmu, wystawy fotograficznej) atrakcyjność „małej ojczyzny" jako miejsca zamieszkania i działalności gospodarczej na podstawie informacji wyszukanych w różnych źródłach;".

Przedmiot Biologia

Cel ogólny Podstawy Programowej:

» „Nauczanie biologii w szkole podstawowej ma na celu rozwijanie u uczniów chęci poznawania świata, kształtowanie u nich właściwej postawy wobec przyrody i środowiska. Człowiek jako integralna część tego świata powinien poznać podstawy jego funkcjonowania.
- VI. Postawa wobec przyrody i środowiska. Uczeń uzasadnia konieczność ochrony przyrody; prezentuje postawę szacunku wobec siebie i wszystkich istot żywych; opisuje i prezentuje postawę i zachowania człowieka odpowiedzialnie korzystającego z dóbr przyrody.
- II/5. Różnorodność życia. Różnorodność i jedność roślin.
- II/7. Różnorodność życia. Różnorodność i jedność świata zwierząt.
- VIII. Zagrożenia różnorodności biologicznej. Uczeń przedstawia formy ochrony przyrody w Polsce oraz uzasadnia konieczność ich stosowania dla zachowania gatunków i ekosystemów".

Treści programowe realizowane jako formy działań w Zagrodach, np.:

1. Prowadzenie systematycznych lub okresowych obserwacji, doświadczeń i pomiarów w powiązaniu np. ze zmianami pór roku lub stanów pogody (w ciągu kilku wizyt w tej samej Zagrodzie).
2. Realizowanie projektów rozpoczętych w szkole na terenie Zagrody – gromadzenie materiału fotograficznego, szkicowanie.
3. Udział w dyskusjach grupowych wraz z nauczycielem i pracownikami Zagrody pomagających formułować wnioski na temat zagadnień ekologicznych i środowiskowych.

Pobyt w Zagrodzie edukacyjnej starszego ucznia może obudzić w nich zainteresowanie zjawiskami przyrodniczymi i ukierunkować dalszą ścieżkę kształcenia (np. zawód weterynarza, meteorologa, etnografa). Doświadczanie przyrody w warunkach naturalnych wywołuje postawę badawczą w poznawaniu prawidłowości świata przyrody przez poszukiwanie odpowiedzi na pytania: „dlaczego?", „jak jest?", „co się stanie, gdy?". Ciekawość poznawcza przejawiająca się w stawianiu pytań i szukaniu odpowiedzi powinna być wspierana w Zagrodzie możliwością bezpiecznego eksperymentowania oraz korzystania z tekstów, materiałów promocyjnych Zagrody.

II. MOŻLIWOŚCI REALIZACJI CELÓW PODSTAWY PROGRAMOWEJ W ZAGRODACH EDUKACYJNYCH

Dokonany przegląd sposobów realizacji celów kształcenia dotyczących edukacji przyrodniczej, zawartych w *Podstawie programowej* na terenie Zagrody edukacyjnej nie wyczerpuje możliwych zastosowań. Przedstawiony wykaz celów programowych związanych z poznawaniem środowiska przyrodniczego stawia wobec nauczyciela wyzwanie dotyczący warunków, w jakich można je zrealizować. Autorzy dokumentu kierują do nauczycieli następujące zalecenie:

> Ważnymi metodami i formami kształcenia są realizacja projektu edukacyjnego oraz zajęcia w terenie. Szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia przez uczniów prac badawczych oraz obserwacji terenowych, koniecznych do realizacji niektórych wymagań, co zostało oznaczone w ich treści. Podczas tych zajęć nauczyciel winien otrzymać wsparcie ze strony dyrekcji szkoły, władz samorządowych i społeczności lokalnej, a sam aktywnie uczestniczyć w tworzeniu odpowiednich warunków organizacyjnych do ich prowadzenia[4].

Jednak dalsze fragmenty dokumentu wskazują, że najlepiej, aby miejscem zajęć terenowych było boisko i najbliższa okolica szkoły. Wymieniane są także następujące miejsca: izby/sale edukacyjne lub ośrodki edukacji leśnej Lasów Państwowych w lesie z leśnikiem, wycieczki do ogrodu zoologicznego lub botanicznego, wycieczki nad rzekę, jezioro, do parku krajobrazowego, ewentualnie narodowego. Wskazane miejsca, naszym zdaniem, nie wyczerpują możliwości edukacji w środowisku przyrodniczym, jakie daje pobyt w Zagrodzie Edukacyjnej.

Poczynając od etapu edukacji przedszkolnej zagadnienia, które mogą być realizowane podczas wyjazdów do Zagród edukacyjnych nie ograniczają się wyłącznie do treści przyrodniczych, ale mogą służyć do realizacji także innych przedmiotów, a więc rozwijać wiedzę, umiejętności i kompetencje w przyrodzie i z przyrodą. Wszystkie obszary życia człowieka są powiązane ze środowiskiem we wzajemnych relacjach, dlatego oderwanie celów kształcenia edukacji przyrodniczej od innych dziedzin

[4] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej, ibidem. str. 128.

nie spełnia swego zadania. Na etapie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej wszystkie treści mają charakter zintegrowany, co jest związane z całościowym sposobem widzenia świata w dzieciństwie. Jednakże na dalszych etapach kształcenia dostrzec można także możliwości realizowania treści kształcenia przedmiotowego podczas wycieczek przyrodniczych.

Poniżej znajduje się kilka przykładowych propozycji, które rzec jasna, nie wyczerpują wszystkich możliwości interpretowania *Podstawy programowej* w odniesieniu do oferty Zagród edukacyjnych.

Pobyt w Zagrodzie rozwija możliwości uczniów w zakresie **języka polskiego** w sytuacji odbierania informacji przekazywanych im przez edukatorów – pracowników Zagrody oraz wykorzystania tych informacji przy tworzeniu wypowiedzi, dotyczących zjawisk i obiektów obserwowanych w warunkach naturalnych. Podczas dyskusji, rozwiązywania zagadek słownych, tworzenia plakatów, map uczniowie ćwiczą różne formy komunikatów językowych. Poznając nazwy roślin, zwierząt i przedmiotów znajdujących się w Zagrodzie oraz określenia czynności charakterystycznych dla jej specyfiki (np. w zakresie produkcji roślinnej, w zakresie przetwórstwa płodów rolnych itp.) poszerzają się zakres słownictwa specjalistycznego.

Podczas wizyt w Zagrodach edukacyjnych uczniowie poszerzają **wiedzę o kulturze** poznając potoczne praktyki kultury rozumianej jako całokształt ludzkiej działalności. Dowiadują się jakie elementy kultury (zachowania, zwyczaje, praktyki, przedmioty materialne, dzieła sztuki) są charakterystyczne dla społeczności lokalnej, w której mieszkają. Te Zagrody edukacyjne, których specyfika dotyczy przede wszystkim dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej sprzyjają realizacji treści nauczania **przedmiotów artystycznych**. Poprzez kontakt z muzyka ludową uczniowie świadomie odbierają rytmy polskich tańców narodowych, mogą śpiewać i tańczyć a także muzykować na tradycyjnych instrumentach ludowych. Oglądanie rękodzieła sztuki ludowej uwrażliwia uczniów na specyfikę dzieła i artysty tworzącego w stylu regionalnym, jest także zachętą do samodzielnej aktywności plastycznej z materiałów znajdujących się w Zagrodzie edukacyjnej.

W wielu Zagrodach jest szczególna okazja do realizacji celów kształcenia z **historii Polski.** Uczeń ma możliwość przekonać się, że znane z podręcznika wydarzenia pozostawiły swoje ślady w skansenach i pamiątkach ludzi, żyjących przed nimi. Pobyt w Zagrodzie edukacyjnej jest okazją do utrwale-

nia informacji o ważnych postaciach historycznych lub wydarzeniach, które miały miejsce w najbliższej okolicy. Porównując ich koleje losu z własnymi warunkami życia dostrzega zmiany w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym, na przykład dotyczące pozytywnych i negatywnych skutków procesu uprzemysłowienia dla środowiska naturalnego.

Dla starszych uczniów wizyta w Zagrodzie może być okazją do poszerzenia **wiedzy o społeczeństwie** w zakresie zagadnień, dotyczących gminy jako wspólnoty mieszkańców. Umiejscowienie siebie w sieci powiązań społeczności lokalnej może być okazją do nawiązania przez klasę współpracy z lokalnymi instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi, a także wspierać poczucie tożsamości lokalnej.

Wizyty w Zagrodach edukacyjnych pozwalają realizować także treści nauczania **geografii**. Podczas wycieczki plenerowej uczniowie poznają lepiej położenie i warunki naturalne swojej miejscowości oraz jej okolicy, dostrzegają charakterystyczne formy ukształtowania terenu, wyróżniają składniki przyrody. Podczas pomiarów dokonywanych w środowisku naturalnym uczeń ma okazję samodzielne tworzyć mapę terenu Zagrody czy korzystać z planów i fotografii poglądowych. Poprzez kontakt z przyrodą zaspokajana jest naturalna ciekawość świata dzieci i uczniów, co sprzyja wywołaniu zainteresowania własnym regionem jako interesującym miejscem do wycieczek rodzinnych.

Podczas doświadczeń i eksperymentów, w których mogą brać udział uczniowie w Zagrodzie edukacyjnej jest okazja do realizacji celów **kształcenia matematycznego**. Młodsze dzieci i uczniowie mogą porównywać wagę okazów przyrodniczych, mierzyć wysokość roślin, liczyć zwierzęta hodowlane. Starsi uczniowie mogą utrwalać obliczenia procentu danej liczby (np. jaki procent zwierząt w Zagrodzie stanowią ptaki, a jaki ssaki). Wskazywanie uczniom przykładów symetrii w świecie przyrody podczas obserwacji budowy rośliny kwiatowej może być podstawą dyskusji problemowej: gdzie jeszcze widać symetrię? Obiekty przyrodnicze w Zagrodzie mogą być także wykorzystane do ćwiczeń klasyfikowania na podstawie różnych cech.

Wyposażenie Zagrody edukacyjnej może być także wykorzystywane do realizacji celów kształcenia takich przedmiotów ścisłych jak **chemia, fizyka i technika** Poznając w praktyce zastosowanie różnorodnych substancji w przebiegu prostych procesów chemicznych, związanych z przetwórstwem czy uprawą roślin oraz hodowlą zwierząt, uczeń pogłębia wiedzę

o ich właściwościach i wpływie na środowisko naturalne. Przekonuje się w bezpośredniej obserwacji o znaczeniu bakterii w przyrodzie i dla człowieka. Bezpośredni kontakt z właściwościami gleby pozwala lepiej zrozumieć różnice w zastosowaniu nawozów naturalnych i sztucznych, a także sposobów wykorzystania urządzeń technicznych i różnych technologii. Obserwacja wykorzystania urządzeń, charakterystycznych dla danej Zagrody (np. w zakresie przetwórstwa płodów rolnych) pozwala w praktyce zrozumieć proste zjawiska mechaniczne. Innym ważnym zagadnieniem poznawanym w praktyce będzie problem pozyskiwania energii w sposób nieinwazyjny dla przyrody (np. panele słoneczne).

Oprócz ścisłej wiedzy przyrodniczej walorem pobytu w Zagrodzie może być rozwijanie zagadnień z **etyki,** gdy rozwijamy dostrzeganie piękna natury oraz bezbronności środowiska przyrodniczego wobec działań człowieka. Podczas rozmów z pracownikami i edukatorami Zagrody poruszone mogą być tematy rozwijania odpowiedzialności za opiekę nad zwierzętami oraz godnych warunków życia zwierząt hodowlanych.

Przebywanie na terenie Zagrody edukacyjnej jest okazją doprowadzenia elementów **edukacji dla bezpieczeństwa.** Otwarty teren przyrodniczy ukazuje uczniom przyczyny zagrożeń ze środowiska naturalnego a jednocześnie możliwości ich przeciwdziałania przez odpowiednie sposoby zachowania się w takich sytuacjach i profilaktyki bezpieczeństwa osobistego (np. odpowiedni ubiór). Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa typowych dla danego gospodarstwa powinno nastąpić jeszcze przed pobytem w Zagrodzie.

Należy również pamiętać, że aktywność fizyczna, którą zwykle oferują grupom Zagrody edukacyjne pozwala realizować cele **wychowania fizycznego i edukacji zdrowotnej**. Podczas każdej wizyty grupy przedszkolaków czy uczniów należy przewidzieć formy aktywności ruchowej w terenie. Dzieci i młodzież chętnie biorą udział w zawodach, wyścigach, ale należy zadbać o ich właściwą organizację, tak aby nie wymagały długiego oczekiwania na swoja kolej oraz były bezpieczne. Ciekawą formą aktywności fizycznej, a zarazem prostsza organizacyjnie jest nauka tańców ludowych. Pobyt w Zagrodzie, prowadzącej edukację w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej, pozwala także uczniom doświadczyć zastosowanie w życiu codziennym zasad prozdrowotnego stylu życia.

Fot. 3. Inny Świat – Kraina Przyrody i Przygody

III. ZAŁOŻENIA STOSOWANIA METOD AKTYWIZUJĄCYCH W PROJEKTOWANIU SYTUACJI EDUKACYJNYCH W ZAGRODACH EDUKACYJNYCH

Klasyczne zasady dydaktyki wskazują, że najlepsze efekty przynosi wielostronne podejście do procesu nauczania-uczenia się ujęte w czterech wymiarach[5]:

- uczenia się przez przyswajanie (przekaz wiedzy bezpośrednio od ekspertów, lub pośrednio z podręczników, mediów),
- uczenia się przez odkrywanie (rozwiązywanie problemów),
- uczenia się przez przeżywanie (wywoływanie emocji, uczuć),
- uczenia się przez działanie (rozwijanie umiejętności, nawyków, ćwiczenie).

[5] W. Okoń (2003). *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa.

Współczesne koncepcje edukacji wskazują na aktywność własną człowieka jako najważniejszy czynnik uczenia się przez działanie. Metody aktywizujące wywodzą się ze strategii pracy problemowej, w której najważniejsze jest zaangażowanie dziecka/ucznia w samodzielne rozwiązywanie problemów, co prowadzi do zdobywania przez niego nowej wiedzy i odkrywania nowych powiazań z wiedzą już zdobytą. Metody aktywizujące pełnią szczególną rolę w nauczaniu młodszych dzieci, ponieważ wychodzą naprzeciw optymalnej dla tego wieku strategii uczenia się przez działanie.

Urszula Ordon[6] wskazuje cechy charakterystyczne odróżniające metody aktywizujące od tradycyjnych (podających, transmisyjnych):

- podmiotowość dzieci/uczniów w procesie edukacyjnym, ponieważ współdecydują o treściach, formach i przebiegu procesu edukacyjnego,
- zaspokajanie indywidualnych potrzeb dzieci/uczniów, ponieważ uczą się tego, co wynika z ich własnych potrzeb rozwojowych,
- kontrakt zawierany z dziećmi/uczniami po to, aby treść i forma uczenia się była ustalana z nauczycielem na drodze negocjacji,
- odpowiedzialność dzieci/uczniów jako uczestników procesu edukacyjnego, którzy ponoszą współodpowiedzialność za efekty uczenia się,
- komunikowanie się wielostronnej dzieci/uczniów w trakcie przebiegu procesu edukacyjnego,
- doświadczenie jako źródło wiedzy dzieci/uczniów, ponieważ uczenie się polega na doświadczaniu tego co jest teraz w rekonstrukcji z doświadczeniami z przeszłości,
- rola nauczyciela, który pełni rolę koordynatora i organizatora aktywności dziecięcej, współpracującego z grupą i proponującego, a nie narzucającego.

Odnosząc się do roli edukatora Zagrody, który podejmuje się pracy metodami aktywizującymi to warto podkreślić, że zależnie od potrzeb sytuacyjnych przyjmuje on rolę:

- eksperta – który posiada dużą wiedzę na temat zasobów Zagrody edukacyjnej,

[6] U. Ordon (2015). *Wykorzystanie metod aktywizujących przez nauczycieli przedszkoli i klas I–III – raport z badań*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce" 37/3.

- doradcy – który jest do dyspozycji, gdy uczniowie mają problem,
- animatora – który zachęca do działania,
- obserwatora i słuchacza – który obserwuje uczniów przy pracy,
- uczestnika procesu dydaktycznego – który nie musi być doskonały i jest przykładem osoby, która uczy się przez całe życie,
- partnera – który jest gotowy modyfikować przygotowany wcześniej plan pobytu grupy w zależności od sytuacji.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele klasyfikacji metod aktywizujących. Jedną z nich proponuje Elżbieta Wójcik[7] wyróżniając:

- metody ułatwiające zrozumienie tematu, pobudzające do przemyśleń i dyskusji, oraz takie, które wywołują wzrost zainteresowania tematem,
- metody dotyczące płaszczyzny osobowej „ja", pomagające zrozumieć siebie, własne przeżycia, własną sytuację, swoje możliwości i trudności oraz ułatwiające uczestnikom wyrażanie swoich poglądów i życzeń w obecności innych ludzi,
- metody dotyczące płaszczyzny kontaktów, relacji międzyosobowych, wyrażające się tworzeniem atmosfery zaufania, a nie konkurencji, ułatwiające lepsze poznanie się, rozumienie i nawiązywanie kontaktów.

Do popularnych metod aktywizujących należą na przykład metoda projektu, mapa pojęciowa, buława głosu, kula śniegowa, piramida priorytetów, „burza mózgów", „słoneczko", stacje zadaniowe, drama i wiele innych[8]. W niniejszej publikacji nie omawiam ich szczegółowo, ponieważ informacje na temat metod są dostępne w Internecie i licznych opracowaniach. W dalszej części tekstu podaję przykład ich zastosowania w ofercie Zagrody edukacyjnej.

Warunki organizacji działań Zagród edukacyjnych szczególnie sprzyjają zastosowaniu metod aktywizujących. Zaplanowanie sposobów działania, które pozwolą przedszkolakom i uczniom na pogłębianie zainteresowań, aktywne przyswojenie wiedzy, rozwijanie pomysłowości i kreatywności jest możliwe poprzez działania grupowe (pary, zespoły, drużyny). W interakcji z kolegami dzieci się nie nudzą, doskonalą umiejętności komunikowa-

[7] E. Wójcik (2008), *Metody aktywizujące w pedagogice grup*. Rubikon, Kraków.

[8] M. Jąder (2010), *Efektywne i atrakcyjne metody pracy z dziećmi*. Oficyna Wydawnicza" Impuls", Kraków.

Fot. 4. Jabłoniowy Sad

nia się, dyskutowania na różne tematy, wypowiadania się na forum grupy, a także konkurowania w życzliwy sposób.

Na podstawie analizy celów Podstawy programowej można stwierdzić, że praktyczne działania dotyczące kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym mogą być z powodzeniem realizowane w Zagrodach edukacyjnych, a specyficzne warunki bezpośredniego kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym wspierają proces uczenia się:

1. Zaciekawienie światem przyrody poprzez wywoływanie postawy badawczej w trakcie poszukiwania odpowiedzi na pytania: „dlaczego?", „jak jest?", „co się stanie, gdy?" oraz próby wyjaśniania pojęć przy użyciu prawidłowej terminologii.
2. Odkrywanie związków przyczynowo - skutkowych w obrębie zjawisk i procesów zachodzących w przyrodzie poprzez obserwacje i doświadczenia według instrukcji, a następnie przedstawianie ich wyników

w różnej formie (np. rysunków, szkiców, zdjęć, filmów, nagrań wywiadów, konstrukcji, potraw itp.).

3. Praktyczne wykorzystanie wiedzy przyrodniczej w otaczającej go przestrzeni przyrodniczej i kulturowej, świadomie działania na rzecz ochrony otoczenia i własnego zdrowia.
4. Łączenie teoretycznej wiedzy z zakresu przyrody ożywionej i nieożywionej z działaniami praktycznymi.

Planowanie działań edukacyjnych w kontakcie ze środowiskiem naturalnym człowieka umożliwia także rozwijanie aktualnych i potencjalnych uzdolnień dziecka. Podążając za tezą Dawida Lewisa[9], który uważał, że przy odpowiednio stworzonych warunkach każde dziecko może rozwinąć predyspozycje bycia twórczym, można wskazać te rodzaje działań, które mogą występować w działalności edukacyjnej Zagrody. Należą do nich warunki sprzyjające:

- rozwijaniu zdolności bystrej obserwacji, chęci odkrywania rzeczy nowych i niezwykłych,
- ćwiczenia w zapamiętywaniu, ukazywanie przydatności zgromadzonych wiadomości do rozwiązania problemów,
- zachęcanie do stawiania pytań i udzielanie inspirujących odpowiedzi (nie tylko wyczerpujących problem, ale na przykład „a jak myślisz?" jak byś to wyjaśnił młodszemu koledze?",
- możliwości praktycznego poznawania otaczającego świata,
- zapewnienie warunków dla postawy twórczej, poprzez wymyślenie nowych zastosowań dla znanych przedmiotów, a przede wszystkim dostęp do obiektów, nie tylko pokaz,
- przedłużanie koncentracji dziecka zadaniem, poprzez sprawdzenie czy dziecko rozumie polecenie np. „przypomnij grupie co macie zrobić?"
- próby samodzielnego rozwiązywania problemów indywidualne, w parach, w zespołach,
- możliwość wykazania się indywidualnym tokiem myślenia i działania, nawet błędne odpowiedzi są ważne, nie należy ich traktować jako porażki.

Organizowanie kontaktu dziecka z przyrodą jest pierwszym krokiem w kierunku rozwijania postawy proekologicznej. Przykładem wartym propagowa-

[9] D. Lewis (2007), *Jak wychować zdolne dziecko?*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.

nia jest polsko-norweski program wychowania proekologicznego *„Mniszek lekarski”*[10], którego nazwa wywodzi się z możliwości dobrego zakorzenienia (jak mniszek) w świadomości i działaniach człowieka. Zgodnie z założeniami programu rozwój postawy ekologicznej przebiega w następującej kolejności:

- przebywanie w przyrodzie i cieszenie się nią (najmłodsze dzieci, odbieranie wrażeń płynących z kontaktu z naturą),
- odkrywanie różnorodności (wiek przedszkolny),
- odkrywanie wzajemnych związków (szkoła podstawowa),
- wpływanie na przyrodę i przyczynianie się do jej ochrony (gimnazjum, liceum),
- branie odpowiedzialności za przyszłość środowiska przyrodniczego (całe życie).

Uczenie się wymaga powiązania trzech form reprezentacji wiedzy pojęciowej i świecie. Z tego względu działania edukacyjne proponowane uczniom i przedszkolakom odwiedzającym Zagrody edukacyjne warto zaplanować wokół trzech podstawowych form aktywności – ruchowej, poglądowej i słownej. Zgodnie z teorią reprezentacji Jerome Brunera[11] dowiadujemy się o świecie poprzez doświadczanie ruchu obiektów, doświadczanie wyglądu obiektów oraz poznawanie słów i inne znaki opisujących obiekty. Reprezentacje świata nie są jego dokładnymi kopiami w umyśle, gromadzone informacje to symboliczny obraz, który dla nas jest zrozumiały. Jeśli mówimy o czymś, że *rozumiemy, wiemy co to jest*, to oznacza, że mamy reprezentację tego pojęcia, zjawiska w naszym umyśle, a więc że powiązaliśmy w umyśle informacje dotyczące ruchu, wyglądu i opisu tego obiektu lub zjawiska. Nasze reprezentacje świata są różne, niektóre obiekty *rozumiemy* bardzo dobrze, a niektóre reprezentacje są bardzo powierzchowne. Zależy to od naszego doświadczenia w świecie, częstości i jakości kontaktu ze zjawiskami i obiektami oraz stopnia ich abstrakcyjności. Dla dzieci pojęcia „parlament”, „niedysponowany”, ponadczasowy” są niezrozumiałe, ponieważ brakuje im wystarczających doświadczeń, aby zbudować w umyśle ich reprezentacje.

---

[10] B. Dymara, S. Michałowski, L. Wollman (2000), *Dziecko w świecie przyrody*. Impuls, Kraków.

[11] J. Bruner (1978). *Poza dostarczone informacje*. PWN, Warszawa.

Wiele pojęć przyrodniczych jest tylko pozornie znanych dzieciom/uczniom, a wiedza zawarta w podręcznikach lub na zdjęciach nie wystarcza do pełnej reprezentacji na przykład słowa „gleba". Z tego względu warto przewidzieć w ofercie Zagrody edukacyjnej pozyskiwanie informacji o obiektach i zjawiskach w aktywności:

- ruchowej przez utrwalanie omawianego zagadnienia w trakcie ćwiczeń całego ciała, w zabawach ruchowych, tańcach, kalamburach,
- poglądowej poprzez utrwalanie omawianego zagadnienia poprzez pokaz, obserwację, działanie na wszystkie zmysły, nie tylko wzrok i słuch, ale także dotyk, smak, węch oraz tworzenie trwałych wytworów,
- słownej poprzez utrwalanie omawianego zagadnienia za pomocą opowieści, żywego słowa, zagadek, legend prezentowanych przez edukatora Zagrody, ale także krótkich tekstów do przeczytania przez uczniów.

Należy **zawsze** zaplanować w ofercie te trzy formy aktywności, starając się, aby nie dominowała tylko jedna np. słowna. Częstym błędem edukatorów jest używanie określenia „pogadanka" sugerującego formę wykładową, która nie sprzyja uczeniu się przez działanie.

Realizowanie działań edukacyjnych, podejmowanych przez edukatorów - pracowników Zagród edukacyjnych może być przykładem uczenia się zamierzonego, zwanego także okolicznościowym, o którym pisał Stefan Szuman[12]. Uczenie się w sytuacjach nieprzewidzianych, niezaplanowanych to jego zdaniem najbardziej naturalny sposób gromadzenia wiedzy i doświadczenia.

Charakterystyczne dla uczenia się okolicznościowego są następujące cechy:

- jest przygodne, ponieważ edukator nie jest w stanie z góry zaplanować co w danym momencie zainteresuje dziecko, lecz gdy nadarza się sposobność (okoliczność), poprzez działania i wypowiedziach może on uczyć dziecko czegoś na konkretnym przykładzie. Taką sposobnością są zwykle nieoczekiwane pytania dziecka, ale także jakieś wydarzenie lub zjawisko w Zagrodzie, które nie było zaplanowane,
- jest celowe, ponieważ edukator dąży do poszerzenia wiadomości dziecka, lub pomagania mu w zrozumieniu czegoś dotąd niezrozumiałego,

[12] S. Szuman (1985). *O właściwym sposobie i skuteczności okolicznościowego uczenia dzieci*. W: Dzieła wybrane T. 2, WSiP, Warszawa.

Fot. 5. Bacówka u Harnasia

- jest doraźne, ponieważ edukator nie narzuca tematu dziecku tylko za każdym razem odnosi się do tego zjawiska, problemu, zdarzenia, które wynikają z aktualnych okoliczności zewnętrznych,
- jest potoczne, ponieważ edukator, udzielając odpowiedzi i przekazując informacje nie używa języka naukowego, ścisłego, lecz stara się w języku potocznym wyczerpująco, choć opisowo wyjaśnić wątpliwości dziecku. Jest to częsty problem osób dorosłych, pracujących jako przewodnicy grup dziecięcych, którzy posiadając duża wiedze fachową nie potrafią jej przetransponować na język zrozumiały dla dzieci.

Koncepcja Stefana Szumana wprowadziła do pedagogiki konieczność uwzględniania wzajemnego wpływu edukacyjnego w interakcji dziecko-dorosły, w której dorosły podąża za zainteresowaniem dziecka a nie tylko wywołuje zainteresowanie dziecka. Podczas wizyt uczniów i przedszkolaków w Zagrodzie należy zatem zawsze mieć na uwadze, że zaplanowane

Fot. 6. Muzeum Skansen Rolny Nadolice

wcześniej działania i będą musiały ulec zmianie, zależnie od aktualnych, trudnych do przewidzenia okoliczności, związanych zarówno z czynnikami zewnętrznymi (zmiana pogody, zachowanie zwierząt, nieoczekiwani goście w Zagrodzie, zepsuty sprzęt) jak i możliwości dzieci/uczniów. Zdaniem Aliny Budniak[13] poznawanie świata przyrody ożywionej i nieożywionej przez dzieci ma charakter dwustopniowy i przebiega od doświadczania zmysłowego do doświadczania pojęciowego, dlatego edukacja przyrodnicza powinna przebiegać od bezpośrednich kontaktów ze środowiskiem przyrodniczym do kształtowania wiedzy o tym środowisku. Ten pierwszy etap angażuje przede wszystkim przeżycia, spostrzeżenia i wyobrażenia, a drugi myślenie pojęciowe.

Warto zatem podjąć refleksję nad praktycznym zastosowaniem metod aktywizujących w ofercie Zagród Edukacyjnych.

[13] A. Budniak (2014). *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*. Impuls, Kraków.

IV. PRAKTYCZNE PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA METOD AKTYWIZUJĄCYCH W OFERCIE ZAGRÓD EDUKACYJNYCH

Specyfika Zagród edukacyjnych sprzyja zastosowaniu wszystkich przedstawionych powyżej dróg uczenia się i nauczania poprzez odpowiednio zaprojektowane sytuacje edukacyjne, które pozwolą na pogłębione badanie zjawisk przyrodniczych w ich naturalnym środowisku.

Pytania problemowe

Podstawową formą pracy edukatora w Zagrodzie powinna być „praca problemem", a więc warto przemyśleć jakie zjawisko czy obiekt przyrodniczy może stanowić „problem" do rozwiązania dla uczniów, a jakie dla przedszkolaków. Wychodząc od problemu łatwiej jest organizować działania dotyczące istoty, cech, miejsca, przyczyn, skutków i znaczenia zjawisk przyrodniczych. Tworzą one sytuacje dydaktyczne, budujące strukturę pojęcia w umyśle dziecka. Bożena Muchacka[14] opracowała strukturę budowania pytań problemowych, którą można zastosować zarówno do zajęć z tematu przyrody ożywionej (np. kura), jak i nieożywionej (np. miód). W tabelach nr 1 i nr 2 zaprezentowano przykłady budowania pojęcia na podstawie strategii B. Muchackiej:

Tabela nr 1. Budowanie struktury pojęcia na przykładzie zwierząt: „kura"*

Składnik pojęcia	Pytanie problemowe
Istota	Co to jest kura? ci przychodzi do głowy, gdy słyszysz słowo kura?
Cechy	Do czego kura jest podobna? co ci przypomina?
Przyczyny	Czy wiesz skąd się bierze kury?
Miejsce	Gdzie można hodować kury? Gdzie się znajdują?
Cechy	Czy wszystkie kury są zawsze takie same?
Znaczenie	Czy kury są potrzebny? Jak myślisz do czego?
Stałość	Czy kury mogą żyć wszędzie?

* Opracowanie własne na podstawie (Muchacka, Czaja-Chudyba, 2007)

[14] B. Muchacka, I. Czaja-Chudyba (2007). *Strategia wspierania strukturyzacji wiedzy dziecka w sytuacjach edukacyjnych*. Impuls, Kraków.

Tabela nr 2. Budowanie struktury pojęcia na przykładzie produktów: „miód”*

Składnik pojęcia	Pytanie problemowe
Istota	Co to jest miód? Co ci przychodzi do głowy, gdy słyszysz słowo miód?
Cechy	Do czego miód jest podobny? co ci przypomina?
Przyczyny	Czy wiesz skąd się bierze miód? Jak powstaje?
Miejsce	Gdzie można zobaczyć miód? Gdzie się znajduje?
Cechy	Czy miód jest zawsze taki sam?
Znaczenie	Czy miód jest potrzebny? Jak myślisz do czego?
Stałość	Czy miód występuje o każdej porze roku?

* Opracowanie własne na podstawie (Muchacka, Czaja-Chudyba, 2007)

Zastosowanie strategii pytań problemowych podczas wizyty w Zagrodzie edukacyjnej można wykorzystać na dwa sposoby. Po pierwsze do zbudowania „mapy pojęciowej” w projekcie edukacyjnym – opisanym w dalszej części tekstu, a po drugie można je potraktować jako wskazówki dla edukatora - pracownika Zagrody – opracowującego plan pobytu uczniów. Poniżej przedstawiono propozycję zastosowania struktury pytań problemowych do opracowania pojęcia „miód”, podczas wizyty w Zagrodzie nastawionej na ten produkt:

Pytanie nr 1 – istota pojęcia, to luźne skojarzenia, będące przejawem tzw. wiedzy potocznej. Dziecko domyśla się co to jest miód, na pewno kiedyś go widziało i smakowało i wie, że jest słodki i robią go pszczoły. Jest to jednak tylko powierzchowna wiedza i warto przygotować dla porównania inne słodkie obiekty, które miodem nie są, aby dziecko zdawało sobie sprawę, że słodki smak może mieć wiele postaci np. cukier, melasa, syrop klonowy.

Takie porównanie pozwoli rozwinąć **Pytanie nr 2** – cechy obiektu- kiedy dzieci zastanawiają się nad podobieństwami i różnicami pomiędzy miodem a np. konfiturą morelową. Można rozważyć podobieństwa koloru- np. bursztyn; zapachu- np. syrop klonowy; smaku – cukier; konsystencji – konfitura. Te porównania powinny proponować dzieci, nie można narzucać im skojarzeń osoby dorosłej. Ważne są także pytania, jakie mogą postawić dzieci o cechy obiektu, nad którymi dorosły się nie zastanawia i czasem może być zaskoczony np. dlaczego miód się lepi? Nawet jeśli okaże się, że nie znamy odpowiedzi na pytania należy obiecać, że na pewno to sprawdzimy.

Również **Pytanie nr 5** dotyczy cech obiektu, ale odnosi się do różnic pomiędzy obiektami tego samego gatunku (rodzaju). W przypadku miodu mamy możliwość pokazać szereg rodzajów tego produktu, wybierając oryginalne kolory i konsystencje łatwe do porównywania np. wielokwiatowy i spadziowy. Można zachęcić do układania małych słoiczków z miodem od najjaśniejszego do najciemniejszego (dzieci młodsze) z próbą odgadnięcia ich nazwy. W ten sposób przejść można do **Pytania nr 3** o przyczyny powstawania obiektu (zjawiska). Ważne jest, aby nie poprzestawać tylko na przekazie ustnym, ale także pokazać rośliny, od których pochodzi nazwa danego miodu. Dzieci znów mogą otrzymać słoiczki z miodem i spróbować dopasować np. liście (kwiaty) akacji do danego miodu, a następnie sprawdzić czy rośliny, które rosną w Zagrodzie mogą być wykorzystywane przez pszczoły do zbierania nektaru.

Pytanie o przyczyny jest najciekawsze dla dzieci, które zwykle maja małą wiedzę na ten temat. Produkcja miodu przez pszczoły jest okazją do wprowadzania wielu nowych pojęć np. spadź, nektar, patoka oraz przedstawienia ciekawostek np. *Pszczoły muszą zebrać nektar z kilku milionów kwiatów, aby wytworzyć 1 kg miodu.*[15] Formom słownego przedstawienia przyczyn powstawania obiektu muszą towarzyszyć pozostałe formy aktywności, a więc ruchowa (np. grupa tworzy „plaster miodu" trzymając się za ręce) i poglądowa (prawdziwe obiekty i plansze). Kolejnym pytaniem problemowym jest **Pytanie nr 4** o miejsce występowania obiektu. Środowisko Zagrody edukacyjnej w naturalny sposób pozwala na uzyskanie odpowiedzi na to pytanie. Pokaz pasieki, otwartego ula itd. jest zawsze interesujące. Należy jednak zapewnić warunki do oglądania obiektów łatwo dostępnych. Czekanie w kolejce, jeśli obiekt jest tylko jeden, sprzyja problemom z dyscypliną. Jeśli jednak nie ma możliwości zapewnienia kilku obiektów, trzeba pozostałej grupie dać inne zajęcie np. składanie modelu ula z części, a potem następuje zmiana.

Pytanie nr 6 o znaczenie obiektu zwykle nie jest trudne. W przypadku wielu obiektów przyrodniczych dzieci posiadają podstawową wiedzę teoretyczną, wyniesioną ze szkoły i z domu. Jednak w Zagrodzie jest możliwość zastanowienia się do czego miód był stosowany w przeszłości i jak kiedyś był wytwarzany i przechowywany. Także ważne będą pomysły dzieci do czego współcześnie wykorzystuje się miód, należy zachęcić je do zastanowienia i podawania przykładów zanim prowadzący grupę sam je poda. Warto

[15] http://pzp.biz.pl/2017/12/17/co-to-jest-miod-i-skad-sie-bierze/ [dostęp: 05.12.2020].

mieć także kilka obiektów, które mogą dzieci obejrzeć (krem z propolisem, mleczko pszczele, świece woskowe).

Pytanie nr 7 to pytanie o stałość występowania obiektu (zjawiska). To ważne pytanie dające możliwość jeszcze bardziej wnikliwego zrozumienia specyfiki miodu i korygowania błędów, dotyczących na przykład tego, *czy inne owady latające też robią miód? Czy z cukru można zrobić miód? Co robią pszczoły w zimie? Czy miód jest zawsze w ulu? Czy w Afryce jest miód? Kiedy pszczoła umiera?* Takie pytania o dostępność obiektów spożywczych są ważne, gdyż w sytuacji całorocznej obecności w sklepach miodu, a także owoców i warzyw, dzieci mają trudność w zrozumieniu, że w naturze występują one tylko w pewnych miejscach i w określonym czasie.

Strategia pytań problemowych nie jest trudna do włączenia w plan działań w ofercie Zagród edukacyjnych. Analiza informacji znajdujących się na stronie projektu OSZE pozwala zapoznać się z interesującymi pomysłami edukatorów. Dysponują zapleczem gotowych „pomocy dydaktycznych" znajdujących się w gospodarstwie, których dziecko/uczeń nie znajdzie w szkole. Warto jednak, aby edukatorzy zwrócili większą uwagę na taki układ działań proponowanych w ofercie, który wynikałby z określonego porządku metodycznego, na przykład strategii pytań problemowych. W tabeli nr 3 znajduje się wykaz działań proponowanych przez jedną z Zagród w swojej ofercie. Dokonując jej analizy wskazałam na intuicyjnie realizowane założenia pytań problemowych w konkretnych działaniach, a następnie zaproponowałam sposób uzupełnienia tej problematyki, która nie została ujęta w ofercie.

Tabela nr 3. Propozycja zastosowania strategii pytań problemowych w przykładowej ofercie Zagrody edukacyjnej*

Pytanie problemowe	Działania w ofercie Zagrody
Przyczyna *Czy wiesz skąd się bierze miód?*	Prezentacja narzędzi pasiecznych (ule, ramka pracy, miodarka, odsklepiarka, podkurzacz, kombinezon pszczelarski, drobny sprzęt pasieczny)
Miejsce występowania *Gdzie można zobaczyć miód?*	Oglądanie rodziny pszczelej przez szybkę „bezpiecznego domku", dla odważnych pokazy przy otwartym ulu, gdzie można zobaczyć cały skład rodziny i gromadzone przez nią zapasy ▶

▶ Tabela nr 3. (cd.)

Pytanie problemowe	Działania w ofercie Zagrody
Cechy (różnice pomiędzy obiektami tego samego rodzaju) *Czy każdy miód jest taki sam?*	degustacja miodów odmianowych, poznawanie różnych typów uli
Znaczenie *Do czego miód jest potrzebny?*	» wizyta w ulu inhalacyjnym, poznanie zapachów olejków eterycznych, miodów i innych produktów pszczelich, walory zdrowotne dla układu oddechowego » prezentacja sposobu wytwarzania świec z wosku pszczelego oraz wykonanie przez uczestników samodzielnie świecy, którą zabierze do domu, jonizacja, inhalacja.
Stałość *Czy miód jest zawsze w ulu?*	spotkanie z pszczelarzem, historia polskiego pszczelarstwa, poznawanie trybu prac sezonowych w pracowni pszczelarskiej, bajkowa prezentacja historii „życie rodziny pszczelej w ciągu roku
Zabrakło w ofercie Zagrody	
Istota pojęcia *Co przychodzi do głowy, gdy słyszysz słowo miód?*	Odpowiedź dzieci *Jest słodki* warto zweryfikować rozmawiając/pokazując inne słodkie obiekty, które miodem nie są (np. cukier, melasa, syrop klonowy)
Cechy obiektu *Do czego miód jest podobny, co przypomina?*	Odpowiedź dzieci *Jest żółty i się lepi* warto zweryfikować ukazując podobieństwa i różnice: koloru-bursztyn, zapachu-syrop klonowy, smaku–miód sztuczny, konsystencji–konfitura morelowa.
Przyczyna *Czy wiesz skąd się bierze miód?*	Odpowiedź dzieci *Ze sklepu* warto zweryfikować nie tylko przez pokaz narzędzi i rozmowę o pracy pszczelarza, ale przez poznanie roślin miododajnych: dopasowanie liści, kwiatów, igieł do danego miodu. Wprowadzić nowe pojęcia np. spadź, nektar, patoka. Przedstawić ciekawostki np. *pszczoły muszą zebrać nektar z kilku milionów kwiatów, aby wytworzyć 1 kg miodu*

* opracowanie własne

Analizę oferty innej Zagrody edukacyjnej, która także proponuje tematykę związaną z produkcją miodu uzupełniłam o przykłady metod aktywizujących adekwatnych do danego etapu pobytu uczestników:

Harmonogram/przebieg zajęć:

1. Powitanie uczestników: podział na zespoły (losowanie kolorowych karteczek), tworzenie wstępnej mapy pojęciowej „miód".
2. Oprowadzenie po gospodarstwie i charakterystyka gospodarstwa oraz wprowadzenie do głównego tematu – pszczelarstwo: wywiad z pszczelarzem zamiast wykładu – „buława głosu" przekazywanie sobie np. drewnianej łyżki, Ten kto trzyma łyżkę zadaje pytanie pszczelarzowi.
3. Degustacja różnego rodzaju miodów: piramida priorytetów, grupy decydują, który miód był najlepszy.
4. Wycieczka piesza do pasieki (ok. 1km). W pasiece prelekcja pt. „Z kwiatka do ula – czyli skąd się bierze miód?" oraz prezentacja pracy w pasiece (w zależności od sezonu): drama „pokaż, jak poruszają się pszczoły".
5. Powrót do gospodarstwa: Burza mózgów „czy miodu może zabraknąć?" (pasieki wędrowne).
6. Zajęcia manualne: rękodzieło artystyczne – wyroby z wosku pszczelego (do wyboru – odlewy z wosku lub świece z węzy pszczelarskiej): stacje zadaniowe, drużyny porównują swoje prace.

Przerwa na posiłek.

7. Zajęcia kulinarne przygotowanie i wypiek pierniczków tradycyjnych na bazie miodu. Dekorowanie pierniczków: stacje zadaniowe, drużyny porównują swoje prace.
8. Degustacja. Tworzenie porównawczej mapy pojęciowej „miód".

Podsumowanie: układamy „słoneczko" z karteczek: napisz co Ci się najbardziej podobało w Zagrodzie i zakończenie warsztatów.

Projekt edukacyjny

Wprowadzając termin „projekt edukacyjny" do metod pracy w Zagrodzie edukacyjnej podkreślić należy te jego cechy, które szczególnie są możliwe co zastosowania w pozaszkolnych warunkach pracy. Zaliczają się do nich:

1. Życie codzienne jako temat projektu.
2. Możliwość samodzielnego gromadzenia wiedzy przyrodniczej.
3. Powiązanie wiedzy teoretycznej z umiejętnościami praktycznymi.
4. Uczenie się polisensoryczne- wszystkimi zmysłami w warunkach naturalnego ruchu poza budynkiem szkolnym.

Projekt edukacyjny nakierowany jest na budzenie zainteresowania nowością. Edukator- pracownik Zagrody, wybierając ten sposób pracy respektuje podmiotowość dziecka, dlatego daje mu prawo do:

- wyboru zadania (wiele propozycji do wyboru),
- szukania na własną rękę możliwych rozwiązań (czynne eksperymentowanie),
- oceny osiągniętego wyniku (poczucie kontroli).

Podczas pracy metodą projektu edukacyjnego zaangażowana jest cała grupa, a dzięki poszukiwaniu informacji każdy staje się specjalistą w wąskim zakresie, samodzielnie pogłębia wiedzę i nabywa nowe umiejętności.

Poniżej przedstawione są przykłady metod pracy, które można zastosować przy projektowaniu działań edukacyjnych w Zagrodzie edukacyjnej.

Metoda projektowania okazji edukacyjnych opracowana przez Jolantę Zwiernik[16]

Termin „okazje edukacyjne" wiąże się z koncepcją uczenia się okolicznościowego, o którym pisał Stefan Szuman, że „polega na umiejętnym korzystaniu z każdej nadarzającej się okoliczności, by dziecko powiadomić i poinformować o czymś, co ono właśnie spostrzega i sobie uprzytamnia, ale czego jeszcze jednak dokładnie nie zna lub nie bardzo rozumie i nie potrafi samo sobie wytłumaczyć i wyjaśnić"[17].

Metoda projektowania okazji edukacyjnych polega na gromadzeniu przez dziecko doświadczeń poprzez czynny kontakt z najbliższym otoczeniem fizycznym i społecznym, podejmowany z chęci zaspokojenia różnorodnych potrzeb (biologicznych, poznawczych, społecznych) Dzieci aktywnie współuczestniczą w nawiązywaniu relacji z otoczeniem w trzech wymiarach:

- Ku sobie, kiedy przekonują się o własnych możliwościach – jaki jestem? co umiem robić? czego nie potrafię? co chciałbym w sobie zmienić?
- Ku ludziom (społeczne otoczenie dziecka), kiedy współdziałają z innymi – jacy są inni ludzie (rówieśnicy, dorośli)? co mi się w nich po-

[16] J. Zwiernik, (1996). *Alternatywa w edukacji przedszkolnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

[17] M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiełło-Jarża, (1992). *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, WSiP, Warszawa, s. 349.

doba lub nie podoba? jaki jestem wśród innych ludzi? w czym mogę im pomóc? czego mogę nauczyć się od nich?

» Ku światu (fizyczne otoczenie dziecka), kiedy obcują z przyrodą i wytworami człowieka – jak było dawniej? jak jest teraz? jak może być? jak jest gdzie indziej?

Projektowanie okazji edukacyjnej powinno zawierać następujące elementy:

1. Przedmiot odkrycia:
   Na terenie Zagrody edukacyjnej znajduje się wiele obiektów, które mogą stanowić „okazje" do odkryć. Edukator- pracownik Zagrody powinien uwzględnić zarówno wyposażenie materialne jak i tzw. zasoby własne, a więc posiadane umiejętności, wiedzę o zjawiskach przyrodniczych. Także każda pora roku ma swoją specyfikę w życiu Zagrody i sprzyja różnym „okazjom" edukacyjnym. Będą one wspierać nabywanie:
   - WIEDZY – poznanie czegoś nowego, wyjaśnienie praktyczne zjawiska znanego tylko z podręcznika,
   - UMIEJETNOŚCI – nauka posługiwania się nowymi przedmiotami, narzędziami czy słowami lub tworzenie czegoś zupełnie nowego na podstawie posiadanych przez dziecko doświadczeń,
   - POSTAWY – współpraca, odpowiedzialność za innych.

2. Punkt wyjścia:
   Warunkiem koniecznym przy tworzeniu okazji edukacyjnych jest koncentracja grupy na obiekcie, zjawisku czy problemie, któremu poświęcony będzie pobyt w Zagrodzie. Konieczne jest zatem wywołanie zaciekawienia w celu skupienia uwagi oraz motywacji do dalszego uczestniczenia w zajęciach. Zarówno ton głosu jaki i ciekawy pokaz obiektu mogą wprowadzać nastrój zaskoczenia, tajemniczości. Ciekawe elementy ubioru edukatora- pracownika Zagrody, tajemnicze dźwięki czy zagadka będą na pewno interesować grupę. Ważna jest dostępność obiektu do obserwacji czy usłyszenia, w tej części dzieci mogą siedzieć w kole, wówczas dorosły jest dobrze widziany, ale też sam widzi reakcję grupy. Zabiegiem pomagającym skoncentrować uwagę grupy jest przekazywanie z rąk do rąk jakiegoś rekwizytu (np. podkowa) i budowanie zdania *„Ta podkowa przypomina mi… bo…"*. W tej części można wykorzystać pytania, zawarte w tabeli nr 2, a także zachęcać dzieci do dzielenia się spostrzeżeniami. Warto sprowoko-

wać dzieci w trakcie dyskusji, zadając pytania, np.: *Czy wszyscy tak samo myślicie, jak wasz kolega? Kto nie zgadza się z tym, co powiedziała wasza koleżanka? Dlaczego tak sądzisz?*

W trakcie dyskusji pada wiele pytań ze strony dzieci, dlatego ważne jest, aby wspólnie postawić pytania problemowe tak sformułowane, aby odpowiedź przybrała formę propozycji działań dla par lub małych zespołów, podczas których będą mogły rozwiązać napotkane problemy.

3. Zadania do wykonania:

Przygotowując się na przybycie grupy edukator- pracownik Zagrody planuje zadania praktyczne, jakie mogą wykonywać pary i/lub zespoły dziecięce. Po przybyciu grupy i wyłonieniu się pytań problemowych prezentujemy zadania do wykonania poprzez losowanie np. z kapelusza pasków papieru z ich opisem. Dla grup przedszkolnych powinien być też rysunek symboliczny. Oprócz zaproponowanych przez nas zadań mogą pojawić się też propozycje grupy.

Do proponowanych zadań mogą należeć:

- szukanie schowanych obiektów w zagrodzie na podstawie schematycznej „mapy”,
- przeprowadzenie wywiadu z pracownikiem gospodarstwa,
- układanie krótkiego wiersza, piosenki lub krótkiego opowiadania o danym obiekcie,
- układanie zagadki dla grupy, o wybranym przez dane dziecko/parę dzieci obiekcie,
- wykonanie szkicu wybranych zwierząt lub roślin,
- wykonanie proporczyka: „co jest najładniejsze w Zagrodzie?”,
- „co piszczy w trawie?” obserwacja fragmentu kwiatowej łąki nakrytego pustą ramką, a następnie narysowanie na kartce najmniejszej i największej rośliny,
- tworzenie „zapachowego pudełka” poprzez dobór pachnących roślin w wykonanym przez dzieci pudełku z dwóch kartek A4,
- badanie dotykiem kory drzew w Zagrodzie, wskazanie najgładszego i najbardziej szorstkiego drzewa,
- porównanie małych obrazków zwierząt hodowlanych z prawdziwymi zwierzętami znajdującymi się w Zagrodzie, przedstawienie pozostałej grupie podobieństw i różnic,
- spacer z lusterkiem wokół drzewa, oglądanie korony i kory w lusterku i bezpośrednio.

Możliwość dokonywania wyborów jest charakterystyczną cechą okazji edukacyjnych, dlatego dzieci mogą wybierać jedno zadanie, nad którym pracują, a jeśli to możliwe zmieniają stanowiska po wykonaniu zadania, tak, by pracować na każdym.

Edukator- pracownik Zagrody oraz nauczyciel cały czas obserwują przebieg aktywności dzieci, jednak nie narzucają swojej pomocy. Dzieci powinny wiedzieć, gdzie się udać, gdy czegoś nie rozumieją, nie potrafią wykonać, ważne są wówczas komunikaty wspierające zarówno słowne („świetnie wam idzie", „super pomysł") jak i niewerbalne (uśmiech, potakiwanie).

4. Rozwiązanie wymagające wyeksponowania:
Każda grupa (para), która otrzymała zadanie może skończyć pracę w innym czasie, co jest zależne od stopnia trudności zadania i możliwości dzieci. Powinno się zatem przewidzieć co mają zrobić po zakończeniu pracy. Proponujemy miejsce zbiórki (zwykle tam, gdzie rozpoczęto spotkanie) i zachęcamy grupy, które wykonały zadanie, aby, ostatnie 10 minut przeznaczyły na przygotowanie prezentacji tego czego się grupa dowiedziała na poszczególnym stanowisku. Po ukończeniu przez dzieci wszystkich zadań następuje krótka prezentacja każdej grupy- dorosły powinien przypomnieć jakie było zadanie. Następnie w wyniku wspólnej dyskusji edukator- pracownik Zagrody przekazuje refleksje podsumowujące, a także poszerza zdobytą przez dzieci wiedzę o informacje (ciekawostki), których grupy nie zdobyły. Jeśli jest to możliwe dzieci zabierają ze sobą wytwory, które powstały podczas wykonywania zadań lub wykonują wspólnie duży plakat, oznaczając każde zadanie symbolicznym rysunkiem i podpisem (w przypadku przedszkolaków dzieci dyktują co dorosły ma napisać pod rysunkiem).

5. Warunki materialne:
Zagroda edukacyjna stwarza optymalne warunki dla poznawania przyrody w sposób polisensoryczny- wszystkimi zmysłami, stąd należy rozważyć możliwości wykorzystania zasobów Zagrody do stymulowania zmysłów: wzroku, słuchu, smaku, dotyku, koordynacji ruchowej. Istotne jest zarówno miejsce, w którym rozpoczniemy wprowadzenie do zadań (najlepiej zadaszone z możliwością ustawienia krzeseł lub innym miejsc do siedzenia jak np. kłody drzewa, stare opony itd.)

oraz wyeksponujemy przedmioty, nagrania, ilustracje, które będą wykorzystywane jako punkt wyjścia zajęć. Należy również zgromadzić materiały i narzędzia, jakie dzieci będą mogły wykorzystać podczas wykonywania zadań tak, aby była ich wystarczająca ilość i swobodny dostęp, dający możliwość wyboru.

Cechą charakterystyczną projektowania okazji edukacyjnych jest możliwość dokonywania wyboru, zarówno przez dorosłego, prowadzącego zajęcia, jak i przez uczestniczące dzieci. W przypadku edukatora oznacza to możliwość wyboru tych treści, form i rodzajów działań, które uzna on za najciekawsze dla danej grupy dzieci w aktualnych warunkach materialnych Zagrody. W odniesieniu do dziecka, wybór dotyczy proponowanych przez edukatora form aktywności, które najbardziej mu odpowiadają, miejsca i długości czasu do realizowania zadania, doboru materiałów i potrzebnych narzędzi. Tak zaprojektowane okazje edukacyjne dają możliwość podejmowania samodzielnych decyzji i ponoszenia odpowiedzialności, uczą konsekwencji i wytrwałości w działaniu, umiejętności współpracy z innymi, korzystania z pomocy kolegów i udzielania im pomocy.

Metoda pogłębionych działań badawczych, na podstawie klasycznej metody projektu, opracowanej przez Lilian G. Katz[18]

Klasyczna metoda projektu ma długą historię, ponieważ stosowana była w szkołach włoskich architektów w XVIII wieku. Pierwsze wykorzystanie metody projektów w pedagogice wprowadził John Dewey, który uważał, że doświadczenie praktyczne jest źródłem zdobywania i weryfikowania wiedzy, stąd w jego *szkole pracy* rozwijane było hasło: *uczenie się przez działanie*. Szkoła ta powstała na wzór samowystarczalnego gospodarstwa domowego, gdzie dzieci wykonywały różne zajęcia rzemieślnicze i gospodarcze.

W szkole nie było lekcji i przedmiotów, ośrodkiem był problem, który napotykało dziecko w codziennym życiu i jego rozwiązanie mające doprowadzić do nabywania wiadomości, dlatego zadaniem szkoły było stwarzanie sytuacji będących źródłem tych problemów.

Najważniejszym elementem metody projektu jest samodzielne inicjowanie, planowanie i wykonanie jakiegoś przedsięwzięcia przez grupę osób,

[18] J. H. Helm, L. Katz, (2003). *Mali badacze. Metoda projektu w edukacji elementarnej*. Wydawnictwo CODN, Warszawa.

która następnie przygotowuje zebrany materiał w postaci wystawy, przedstawienia, prezentacji dla szerszego odbioru. Dorosły, stosując metodę projektu jest „dyskretnym prowadzącym" wspomaga i wyzwala inicjatywę dziecka. Źródłem projektu jest życie codzienne, punktem wyjścia staje się sytuacja problemowa, która wzbudziła zainteresowanie grupy lub nawet jednego ucznia.

Klasyczny projekt jest rozłożony w czasie i może trwać nawet przez cały rok szkolny, niezależnie od codziennej tematyki lekcji czy zajęć przedszkolnych. Pobyt w Zagrodzie edukacyjnej trwa jednak zwykle tylko 1 dzień stąd będzie on stanowił taką odmianę metody projektu, którą Lilian Katz nazywa celowymi eksperymentami lub pogłębionymi działaniami badawczymi, wykonywanymi podczas konkretnych zadań w terenie. Mają one następujący przebieg:

1. Etap I wprowadzający: wywołanie zainteresowania dzieci tematem prowadzi do postawienia problemu np. obserwacja pszczół unoszących się nad ulami wywołuje rozmowę, dotyczącą tego skąd się bierze miód. Dzięki pytaniom z tabeli nr 2 tworzymy wraz z grupą siatkę tematyczną, dotyczącą aktualnego stanu wiedzy o miodzie. Używamy dużego arkusza papieru do pakowania i jednego koloru pisaka. Po przeprowadzeniu wszystkich etapów projektu wrócimy do siatki tematycznej i zadając te same pytania innym kolorem naniesiemy odpowiedzi dzieci, które będą poszerzone o nowe informacje. Etap I zamyka rozmowa z dziećmi najpierw o ty co chcą się dowiedzieć o miodzie a potem ich propozycji, dotyczących tego skąd można się o tym dowiedzieć będąc w Zagrodzie. Ten moment jest bardzo istotny dla pobudzenia aktywności badawczej dzieci, stąd każdy pomysł należy omówić i zastanowić się nad jego realizacją. Chociaż edukator-pracownik Zagrody ma gotowe podpowiedzi powinien strać się, aby choć kilka propozycji padło od grupy.
2. Etap II aktywność badawcza: zachęcamy dzieci do gromadzenia brakujących informacji poprzez samodzielną aktywność badawczą. Proponujemy następujące jej formy: wywiady z innymi pracownikami Zagrody, nagrywane na dyktafonie (wbudowanym w telefon komórkowy ucznia), tworzenie dokumentacji fotograficznej (zdjęcia wykonane telefonem ucznia), szkice terenowe (należy zapewnić twarde podkładki z klipsem, karki i kredki), przeprowadzanie doświadczeń z degustacją, obserwowanie zwierząt, wykonywanie prostych modeli itp.,

przygotowanie scenek ilustrujących np. pracę pszczelarza. Uczniowie proponują także własne pomysły na gromadzenie informacji- może być to także przeszukiwanie Internetu, jeśli uczniowie mają dostęp do sieci w telefonach. Wyznaczamy czas w jakim przebiega aktywność badawcza i miejsce powrotu po zebraniu informacji, gdzie czeka siatka tematyczna, którą tworzyliśmy w I etapie.

3. Etap III kulminacja: wraz z powrotem poszczególnych grup rozmawiamy o tym co nowego się dowiedziały i zobaczyły. Ważne jest podkreślanie tego co dzieci myślały na początku np. *że pyłek kwiatowy ma zapach kwiatów, a co się okazało*… Te nowe informacje nanosimy innym kolorem pisaka na siatkę tematyczna, mogą to też robić przedstawiciele grup. Po wypełnieniu siatki tematycznej proponujemy uczniom, aby zastanowili się w jaki sposób przygotować „wydarzenie kulminacyjne", a więc w jaki sposób można podzielić się uzyskaną w Zagrodzie wiedzą z innymi dziećmi w szkole, przedszkolu. Nie wszystko da się przygotować w Zagrodzie, zdjęcia trzeba zgrać na komputer, wywiady przepisać, ale można przygotować wytwory, które każde dziecko weźmie ze sobą do domu i pokaże w szkole. Można na przykład lepić figurki z wosku, tworzyć makietę uli, plastrów miodu itd.

Cechą charakterystyczną metody projektu według Lilian Katz jest to, że dzieci proponują sposoby uzyskania brakującej wiedzy o jakimś obiekcie, zjawisku i podejmują samodzielną aktywność badawczą w celu jej uzyskania, a następnie przedstawiają zdobyte wiadomości na forum grupy i w szerszym otoczeniu. Te trzy etapy projektu można zastosować jako uzupełnienie to form słownych, stosowanych przez edukatorów, oprowadzających po Zagrodzie. Należy jednak pamiętać, że w okresie dzieciństwa przekazom słownym muszą towarzyszyć aktywne formy przyswajania wiedzy przez działanie. Warunki Zagród edukacyjnych są optymalne dla tego sposobu uczenia się.

Planowanie działań edukacyjnych w perspektywie koncepcji Howarda Gardnera[19] *Inteligencji wielorakich*

Założeniem teoretycznym koncepcji H. Gardnera było wprowadzenie do definicji inteligencji tezy o współdziałaniu różnych zdolności w trakcie sku-

[19] H. Gardner, (2002), *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*. Wydawnictwo „Media Rodzina", Poznań.

tecznego rozwiązywania przez człowieka złożonych problemów, na które napotyka w życiu. Posługuje się on wtedy nie tylko zdolnościami intelektualnymi (np. myśleniem logicznym) ale także wykorzystuje inne sfery np. emocjonalną, interpersonalną. Tak rozumiana inteligencja jest *zdolnością rozwiązywania problemów lub tworzenia produktów, które mają konkretne znaczenie w danym środowisku czy też kontekście kulturowym lub społecznym*[20].

Pomysł zastosowania tej koncepcji w projektowaniu działań Zagród edukacyjnych odnosi się zatem do takiego kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym, dzięki któremu jest wspierana umiejętność wieloaspektowego rozwiązywania różnorodnych problemów, wynikających z poznawaniem zjawisk przyrody ożywionej i nieożywionej. Programy nauczania, realizowane w szkole kładą nacisk przede wszystkim na inteligencję językową oraz matematyczno- logiczną, zatem pobyt uczniów w Zagrodzie edukacyjnej może być okazją rozwinięcia także innych zasobów inteligencji, spośród siedmiu wskazanych przez Gardnera[21].

1. Inteligencja intrapersonalna: (wiedza o sobie samym)
   a) *Co bym robił gdybym był...*
      Pantomimiczne prezentacje sposobu pracy w gospodarstwie, rozmowy o funkcjach danej osoby i jej cechach, potrzebnych do wykonywania danej pracy.
   b) *Chciałbym... się dowiedzieć..., lepiej poznać..., chciałbym się nauczyć...*
      Podawanie sobie w kole dowolnego przedmiotu (np. drewniana łyżka) i dokończenie zdania. Zabawę powinien zacząć nauczyciel, podać swoja propozycję.

2. Inteligencja interpersonalna: (wiedza o relacjach z innymi)
   a) *Wywiady*
      Praca w parach. Zadaniem dzieci jest przygotowanie scenki wywiadu reportera z pracownikiem Zagrody. „Reporterzy" przygotowują wspólnie pytania (około 6 pytań), obejmujące informacje uzyskane w trakcie pobytu w Zagrodzie, po chwili dobierają sobie osobę

[20] H. Gardner, op. cit., s. 36.
[21] E. Klimowska-Bobula, A. Lasota, (2011). *Metodyka prowadzenia zajęć w warunkach gospodarstwa wiejskiego*. Centrum Doradztwa Rolniczego, Kraków, s. 62.

do pary, z którą przeprowadzają wywiady. Następuje zebranie odpowiedzi- pracownik Zagrody jest Sądzią, który ocenia poprawność odpowiedzi. Następnie dzieci zamieniają się rolami.

b) *Opowieści ruchowe*
Praca w małych zespołach. Zadaniem zespołu jest wspólne przygotowanie opowieści ruchowej o jakimś obiekcie lub zjawisku, związanym z Zagrodą. Reszta uczestników obserwuje występ a następnie zgaduje co jest jego tematem. Zespół potwierdza lub zaprzecza i przedstawia opowieść jeszcze raz, ale z towarzyszeniem słów.

3. Inteligencja wizualno-przestrzenna:
   a) *Budujemy zagrodę*
   Z przygotowanych naturalnych materiałów konstrukcyjnych (patyczki, kamyki, piasek, szyszki, kasztany), a także dużych arkuszy szarego papieru uczestnicy w dowolnych grupach budują makietę zwiedzanej Zagrody.
   b) *Szukamy skarbów*
   Zadanie w trojkach. Uczestnicy otrzymują zalaminowane karty A4 ze schematem Zagrody, podzielonym na kwadraty (do wielokrotnego użytku). W jednym kwadracie (dla każdej trójki innym) zaznaczonym np. kolorem, znajduje się „skarb". Można określić cechy „skarbu" np. nazwa skarbu zaczyna się na „ba...", skarb jest zielony, skarb jest wysoko itd.

4. Inteligencja muzyczna:
   a) *Rozpoznawanie odgłosów*
   Prowadzący gromadzi przedmioty, znajdujące się w Zagrodzie, wydające charakterystyczne dźwięki, uczestnicy próbują zgadnąć jaki przedmiot „gra" (np. za zasłoną) a następnie opisują do czego on służy i jak się go używa. Można także mieć przygotowane wcześniej nagrane dźwięki (także zwierząt z Zagrody).
   b) *Orkiestra*
   Praca w zespołach. Do przygotowanych przez organizatora nagrań muzyki ludowej zespoły opracowują akompaniament, wykonywany za pomocą przedmiotów, używanych w Zagrodzie. Zespoły prezentują się kolejno. Każde wykonanie nagradzane brawami.

5. Inteligencja matematyczno-logiczna:
   a) *Rebusy*
      Grupy starsze (uczniowie) przygotowują rebusy, dotyczące obiektów widzianych w Zagrodzie. Grupy młodsze rozwiązują rebusy obrazkowe.
   b) *Co pasuje?*
      Dzieci otrzymują czteroelementowe zbiory rysunków (zdjęć) lub wyrazów, powiązanych z charakterystyką Zagrody. Mają wskazać element nie pasujący do reszty i wyjaśnić, dlaczego on nie pasuje.

6. Inteligencja językowa:
   a) *Zapraszamy do reklamy*
      Praca w grupach. Dzieci przygotowują słowną i/lub graficzną reklamę Zagrody, a następnie przedstawiają ją przed wszystkimi.
   b) *Co widziałem w Zagrodzie*
      Dzieci siedząc w kole budują kolejno jak najdłuższą wypowiedź przez dodawanie jednego wyrazu do zdania: „W Zagrodzie widziałem…" nauczyciele rozpoczynają oraz kończą zdanie.

7. Inteligencja kinestetyczno-ruchowa:
   a) *Tory przeszkód*
      Zabawa sportowa i/lub zręcznościowa. Dwa zespoły wykonują podobne zadania- może być to zadanie o charakterze ruchowym (np. bieg w workach) lub zręcznościowym (np. zmielenie garści zboża).
   b) *Praca w Zagrodzie*
      Próba dokładnego naśladowania cyklu ruchów wykonywanych w trakcie czynności, charakterystycznych dla pracy w danej Zagrodzie, prezentowanych przez pracownika. Następnie próba wykonania cyklu ruchów w parach- lustrzane odbicie.

ZAKOŃCZENIE

Zaproponowane metody projektowania działań edukacyjnych w Zagrodach nie wyczerpują możliwości działań dzieci i uczniów w trakcie pobytu w terenie. Praca edukatora wymaga ciągłego doskonalenia umiejętności metodyczno-dydaktycznych, a jednoczesnie jest dodatkowym obciążeniem dla pracownika Zagrody. Procentuje jednak w przyszłości na wielu płaszczyznach

i jest dodatkowym atutem oferty Zagrody edukacyjnej. Zdaniem Zbigniewa Zioło i Tomasza Rachwała[22] wola dalszego samokształcenia jest istotnym aspektem rozwoju postaw przedsiębiorczych. Przystąpienie gospodarstwa do sieci Zagród edukacyjnych jest przykładem koncentrowania aktywności własnej przedstawicieli środowiska rolniczego dla celów pozarolniczych[23]. Można zatem stwierdzić, że idea przekształcania środowiska zewnętrznego własną aktywnością rozwija i aktywizuje właścicieli gospodarstw rolnych na rzecz usług w zakresie edukacji. Obserwowana u edukatorów Zagród zmiana postawy wobec zasobów materialnych własnego gospodarstwa oraz doskonalenie własnych zasobów osobowych przynosi najlepsze rezultaty dla budowania atrakcyjnej oferty edukacyjnej.

BIBLIOGRAFIA

Bruner J. (1978). *Poza dostarczone informacje*. PWN, Warszawa.

Budniak A. (2014). *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*. Impuls, Kraków.

Dymara B., Michałowski S., Wollman L. (2000). *Dziecko w świecie przyrody*. Impuls, Kraków.

Gabińska C. G. (2012). Kształcenie na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. „Przedsiębiorczość – Edukacja", Vol. 8, 259-277.

Gardner H. (2002). *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*. Wydawnictwo „Media Rodzina", Poznań.

Helm J.H., Katz L. (2003), *Mali badacze. Metoda projektu w edukacji elementarnej*. Wydawnictwo CODN, Warszawa.

Jąder M. (2010). *Efektywne i atrakcyjne metody pracy z dziećmi*. Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.

Klimowska-Bobula E., Lasota A., (2011). *Metodyka prowadzenia zajęć w warunkach gospodarstwa wiejskiego*. CDR, Kraków.

Lewis D. (1988). *Jak wychować zdolne dziecko*, PZWL, Warszawa.

Louv R. (2016). *Ostatnie dziecko lasu. Jak uchronić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury*.

Muchacka B., Czaja-Chudyba I. (2007). *Strategia wspierania strukturyzacji wiedzy dziecka w sytuacjach edukacyjnych*, Impuls, Kraków.

Okoń W. (2003). *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa.

Ordon U. (2015). *Wykorzystanie metod aktywizujących przez nauczycieli przedszkoli i klas I–III – raport z badań*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce", 37/3.

[22] Z. Zioło, T. Rachwał (2019). *Zarys uwarunkowań dalszego rozwoju przedsiębiorczości w układach przestrzennych*. Przedsiębiorczość – Edukacja, Vol. 15(1), 7–18.

[23] C.G. Gabińska (2012). *Kształcenie na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*. „Przedsiębiorczość – Edukacja", Vol. 8, 259-277.

Przetacznik-Gierowska M., Makiełło-Jarża G., (1992). *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego,* WSiP, Warszawa.

Szuman S., (1985). *Dzieła wybrane,* T. 2, WSiP, Warszawa.

Wójcik E. (2008). *Metody aktywizujące w pedagogice grup*. Rubikon, Kraków.

Zioło Z., Rachwał T. (2019). *Zarys uwarunkowań dalszego rozwoju przedsiębiorczości w układach przestrzennych*. Przedsiębiorczość – Edukacja, Vol. 15(1), 7–18.

Zwiernik J. (1996). *Alternatywa w edukacji przedszkolnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.

Pakiet materiałów do samokształcenia Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych 2020 obejmuje:

1. Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym
2. Koncepcja i funkcjonowanie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych
3. Prawne uwarunkowania prowadzenia działalności edukacyjnej w gospodarstwach rolnych
4. Edukacja w zagrodach edukacyjnych w kontekście dokumentów programowych wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego
5. Praktyczne zastosowanie psychologii rozwojowej w zagrodach edukacyjnych
6. Podstawy metodyki zajęć organizowanych w warunkach gospodarstwa wiejskiego
7. Ścieżka miodu. Twórcze wykorzystanie zasobów gospodarstwa rolnego do celów edukacyjnych
8. Ścieżka jajka. Twórcze wykorzystanie zasobów gospodarstwa rolnego do celów edukacyjnych
9. Edukacyjne scenariusze permakultury w ogrodzie jadalnym
10. Agrobioróżnorodność i gospodarka w obiegu zamkniętym
11. Nasiona z własnego ogródka: edukacja i praktyka
12. Produkt lokalny w ofercie zagród edukacyjnych

ISBN 978-83-63313-23-4

www.zagrodaedukacyjna.pl
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
ul. Meiselsa 1, 31-063 Kraków, tel. 12 424 05 23 (13),
fax: 12 424 05 05, mail: drow.krakow@cdr.gov.pl